

МІЖНАРОДНА ПОЛІТОЛОГІЯ

УДК 329.63

DOI: 10.33663/1563-3349-2020-87-384

В. М. ГРУБОВ
В. В. СВИНАРЕНКО

СИРІЙСЬКЕ ПИТАННЯ У СТРАТЕГІЯХ МІЖНАРОДНИХ КОАЛІЦІЙ: КОЛИ ПОЛІТИКА ІНТЕРПРЕТАЦІЙ ПРИХОВУЄ ІНТЕРЕСИ

Розглянуто питання участі трьох міжнародних коаліцій на чолі з США, Російською Федерацією і Саудівською Аравією у внутрішньосирійському політичному конфлікті. Розкрито політичні стратегії країн-лідерів міжнародних коаліцій у сирійському питанні, етапи розвитку сирійського конфлікту, їх особливості та політико-правові механізми щодо припинення війни у Сирії. Синергію процесу політичного врегулювання навколо Сирії запропоновано розглянути крізь призму зовнішньополітичних пріоритетів і смислів, які вкладаються в сирійське питання партнерами Дамаску в межах просирійської коаліції. Акцентована увага на ключових питаннях близькосхідних стратегій в політиці Російської Федерації, Ірану та Туреччини, які формують палітру сирійської авансцени і вносять у сирійське питання надто чутливі інтенції. Зроблено висновок, що зовнішні гравці заради досягнення власних національних інтересів продовжують експлуатувати суперечності історичної спадщини сирійського державотворення і затягувати врегулювання конфлікту.

© ГРУБОВ Володимир Михайлович – доктор політичних наук, професор, провідний науковий співробітник Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка; ORCID: 0000-0002-3048-3280; e-mail: grubovvm@gmail.com

© СВИНАРЕНКО Валерій Васильович – кандидат військових наук, доцент кафедри стратегії національної безпеки та оборони Національного університету оборони України ім. Івана Черняхівського; ORCID: 0000-0001-7514-1535; e-mail: vvs57@1.ua

Ключові слова: конфлікт, міжнародна коаліція, національні інтереси, тероризм, політика врегулювання.

Grubov Volodymyr, Svyntarenko Valery. Syrian issue in the strategies of international coalitions: when politics of interpretations hides interests

The article considers the involvement of three international coalitions led by the United States, Russian Federation and Saudi Arabia in internal Syrian political conflict. The political strategies of the leading countries of international coalitions in the Syrian issue, the stages of the Syrian conflict development, their features and the political and legal mechanisms for ending the war in Syria are revealed. The synergy of the political settlement process around Syria is proposed to be considered through the prism of foreign policy priorities and meanings embedded in the Syrian issue by Damascus partners within the pro-Syrian coalition. Emphasis is placed on the key issues of Middle Eastern strategies in the policies of the Russian Federation, Iran and Turkey, which form the palette of picture of Syria and bring too sensitive intentions into the Syrian issue. It is concluded that for the sake of achieving their own national interests, external players continue to exploit the contradictions of the historical heritage of the Syrian state formation and delay the settlement of the conflict.

Key words: conflict, international coalition, national interests, terrorism, policy of settling.

До порядку денного міжнародної політики сирійське питання потрапило починаючи з 2011 року. Його прологом стала Арабська весна, яка починаючи з 2010 року на гаслах демократії, мов повинь революційної енергії широких мас, зруйнувала режими в Тунісі, Лівії, Єгипті та Ємені. Вона знаменувала появу нових сил і змінила політичне життя низки країн Близькосхідного регіону. Інтернет-технології, соціальні мережі, зовнішнє втручання та політичні й релігійні установки регіональних осередків «Братів мусульман» стрімко змінили політичну карту Близького Сходу. Але з такою ж стрімкістю вони принесли руїну історичного укладу життя народів, хвилю еміграції, екстремізм і тероризм. Це означало, що традиціоналізм і національно-культурна специфіка регіону з його особливою культурною традицією і самоідентифікацією, з одного боку, заперечили цінності європейської плюралістичної демократії та стиль життя, який вона пропонує, а з іншого – що ставка зовнішніх гравців на так звані «демократичні сили», «озброєну опозицію» та «визвольні армії» показала свою безперспективність. Згодом це яскраво продемонстрували події в Лівії та Єгипті, де до влади знову повернулися національно орієнтовані сили.

Бурхливі події зачепили і Сирію. Але починаючи з 2015 року, коли у «велику гру» геополітичних розкладів вступили Росія й Іран, сценарій змін, які регіону запропонував колективний Захід, почав давати збої. У критичний для Дамаску час вони підтримали уряд у боротьбі з міжнародним тероризмом і у досить короткій термін стабілізували військову ситуацію. В реаліях міжнародної політики це означало, що трьома країнами було кинуте виклик курсу США на Близькому Сході й відкритим намірам Вашингтона та його союзників по коаліції щодо повалення режиму Б. Асада.

Внутрішньо- і зовнішньополітичні аспекти сирійської проблематики дістали відображення у працях та експертних оцінках низки зарубіжних і вітчизняних науковців та представників експертного середовища. У контексті заявленої теми привертають увагу погляди Л. Роджерс, Д. Гриттена, Дж. Оффера, Патрика Асаре, К. Філіпса, К. Бланшарда, К. Хумуд, М. Нікітін, Д. Треніна, П. Аптекара, М. Барабанова, А. Василєва, С. Денісенцева, А. Лаврова, Ю. Ляміна, Р. Пухова. І. Суботіна, Ю. Онищенко, С. Сидоренко та ін.

Проте роботи цих авторів фрагментарні або за аналізованими подіями, або за місцем і політичними процесами, з якими ці події пов'язані. Це не дає можливості осягнути проблему політичного навантаження позицій провідних гравців у міжнародних коаліціях щодо сирійського питання цілком, в його онтологічному вимірі. Це актуалізує аналіз політико-дипломатичних і воєнних кроків головних гравців у міжнародних коаліціях щодо врегулювання воєнно-політичної ситуації в Сирії на основі довгострокових національних цілей у близькосхідному регіоні.

У ході підготовки статті були використані такі наукові методи: історичний – для розкриття змісту внутрішніх і зовнішніх чинників, які впливають на стан відносин між учасниками міжнародних коаліцій; компаративний – для уточнення національно-особливих підходів та інтенцій політичного дискурсу, які детермінують позиції країн у сирійському питанні; діалектичний – для виявлення політичних суперечностей між учасниками міжнародних коаліцій у чуттєвих сферах діалогу; системний – для уточнення впливу політичних цілей і стратегій на стан міждержавних відносин у системі коаліційних прагнень.

З відстані певного часу події у Сирії можна умовно поділити на чотири етапи. Перший – 2011-2015 роки, другий – 2015-2018, третій – 2018- 2020 роки. Четвертий – виконання домовленостей між президентами Російської Федерації В. Путіним і Туреччини Р.Т. Ердоганом за підсумками зустрічі в Москві 5 березня 2020 року. Кожен з етапів має своє трагічне наповнення і залаштунковість, виходом з яких ставали хиткі політичні домовленості. Перший етап ознаменував створення антитерористичної коаліції у складі Росії, Ірану і Сирії. Цим кроком Росія фактично заперечила ефективність міжнародного коаліційного проекту на чолі з США і перебрала на себе головну роль у боротьбі з тероризмом у Сирії. Досягненнями другого етапу стала спроба розпочати внутрішньосирійській мирний процес, приєднання до просирійської коаліції Туреччини і прийняття 17.09.2018 року Сочинського Меморандуму по Сирії. Третій етап виявив розбіжності між Анкарою і Москвою у виконанні Сочинського меморандуму, які повинні усунути Московські домовленості від 05.03.2020 року. Четвертий етап знаменує сучасну політичну практику сторін просирійської коаліції у виконанні Московських домовленостей.

Збагнути перипетії політики сторін у сирійському питанні нам допоможе експрес-аналіз зазначених етапів, який відображає реперні точки зовнішньополітичних зусиль найбільш впливових сторін.

В історії Сирії 2011-2015 роки є найбільш суперечливими і трагічними. На кінець 2015 року внутрішній політичний конфлікт в країні між силами, які підтримували Президента Б. Асада, і опозицією поступово трансформувався в одіозний терористичний проект «ДАІШ/ІДІЛ». «Ісламська держава» контролювала майже 90% території країни і завдяки переможній ході ідей шаріату стала найвпливовішою силою регіону, яка кинула виклик усьому міжнародному порядку. Цьому сприяли як тісні контакти лідерів ІДІЛ із спецслужбами країн Заходу і Туреччини, що давало їй лідерам політичні й військові дивіденди, так і фінансова підтримка її діяльності з боку монархічних режимів окремих країн Перської затоки. В мобілізації людських ресурсів до терористичних угруповань у Сирії неабияку роль відіграв ісламській фундаменталізм сунітського спрямування, духовні лідери якого відкидали будь-

яке спілкування із світською владою. Завдяки такому збігу обставин за декілька років Сирія перетворилася на територію екстремізму і тероризму, де релігійний радикалізм перекроїв всі попередні уявлення про державу й державні інститути.

Можна сказати, що у цей період над Сирією нависла тінь Мюнхена 1938 року і його невивчених уроків. Модальності головного з них відобразила ситуація гри політики і сили. Тобто на тлі непослідовності реакцій ООН на події на Близькому Сході принципи міждержавних відносин розчинилися у негативі її наслідків і стали заручниками свавілля і провокацій. Близько-східний регіон став центром хитросплетінь геополітичної гри і місцем конкуруючих стратегій. З одного боку, проявилася геостратегія Ер-Ріяда і Катару щодо створення Арабського халіфату. З другого – бажання Білого Дому щодо продовження початкої справи Арабської весни, яка повинна замінити старі режими на контрольовані демократії західного зразка. З третього – стратегії Анкари і Тель-Авіва, які передбачали усунення Сирії з мапи близькосхідної політики і вирішення територіальних питань за її рахунок [1, с. 420]. Результатом такого «міжнародного концерту» стала присутність у Сирії понад 100 тис. бойовиків із 82 країн світу і встановлення диктатури «Ісламської держави» [2, с. 418]. Лідери ІДІЛ фактично зруйнували країну і, як це не парадоксально, досить впевнено відчували себе під «ударами» міжнародної коаліції на чолі з США.

Слід зазначити, що тероризм у Сирії мав свої причини, які починаючи з 60-х років минулого століття США стали використовувати у своїх цілях. Йдеться про діяльність у Сирії філії організації «Братів-мусульман» радикального спрямування, яка, переслідуючи власні політичні цілі й використовуючи протистояння центрів сили післявоєнного світоустрою, стала осередком боротьби із світською сирійською владою. В 1973 році за підтримки спецслужб США й Ізраїлю озброєні групи організації «Братів мусульман» – «провідні бійці» розпочали терористичну війну проти центральної влади у Дамаску, яка тривала майже до середини 80-х років. Успіху в боротьбі з терористами сприяла рішучість Президента Х. Асада (батька Б. Асада), підтримка дій влади з боку армії, суспільства й духовенства [3] та головного союзника Сирії – колишнього СРСР.

Сирійська ситуація ускладнювалася й тим, що в інформаційному просторі Європи та США ІДІЛ і сирійська опозиція позиціонувалися як альтернативи диктаторському режиму Асада, котрий для збереження влади використовує варварські способи ведення війни. Насамперед йшлося про хімічну зброю і удари авіації по мирних об'єктах, що призводило до великих людських втрат. І хоча за цими «fake news» переважно стояли різноманітні терористичні організації і так звані «Білі каски» (проект британських спецслужб), проте для вразливої свідомості західної аудиторії це не мало жодного значення [4]. На додаток ОЗХЗ (міжнародна Організація із заборони хімічної зброї) у цьому питанні завжди дотримувалася надто «заангажованої» позиції і весь час була схильна звинувачувати Дамаск [5]. Показовим у цьому питанні була присутність у повідомленнях ЗМІ тільки фактів використання хлору і гірчичного газу, а не більш агресивних й ефективних бойових сполук, що мала на озброєнні сирійська армія. Йдеться про зарін, табун, іприт та VX. Однак на те, що ці речовини (хлор і гірчичний газ) у міських кварталах для «показових зйомок» активно використовували терористи, про що неодноразово писали окремі ЗМІ і навіть свідчили доповіді комісії ООН, західні політики уваги майже не звертали. Прикладом може бути ставлення до матеріалів журналістських розслідувань, які постійно розміщувалися на французькому ресурсі «Мережа Вольтер» (Voltairenet.org) [6, с. 421].

Виходом із цього порочного кола стала добровільна відмова Сирії у 2013 році від свого хімічного арсеналу і передача його під контроль міжнародної спільноти [7]. Згідно з домовленостями її ліквідація повинна була відбутися до кінця 2015 року. За повідомленням ОЗХЗ це сталося 4 січня 2016 року. Проте виконання Сирією Резолюції Ради Безпеки ООН № 2118 (2013) жодним чином не вплинуло на подальше ставлення Заходу до Дамаска і пониження градусу «хімічної» риторики у наступні роки. Про масштаби проблеми свідчить той факт, що на кінець 2015 року кількість фактів хімічних атак перевищила 160, і сторони конфлікту продовжували звинувачувати одна одну. Міжнародний резонанс, як правило, закінчувався вердиктом США та їх союзників, який зводився до авіаційних і ракетних ударів по військах Сирії.

Ситуація навколо сирійського питання змінилася у 2015 році, коли Російська Федерація відповідно до Договору про дружбу і співпрацю (1980 р.) надала Дамаску пряму військову підтримку в боротьбі з ІДІЛ. Про введення Росією в Сирію військового угруповання Президент В. Путін проінформував Президента США Б. Абама 5 вересня 2015 року під час саміту G-20 у Китаї. Сторони домовилися про співпрацю щодо недопущення конфліктних ситуацій між військовими контингентами двох країн при виконанні ними бойових завдань.

Другий етап (2015-2018 рр.) є найбільш динамічним і показовим як з точки зору ефективності ведення бойових дій міжнародними коаліціями, так і з точки зору спрямування цих дій – проти кого? Адже у 2015 році сирійське питання опинилося у полі зовнішньополітичних стратегій одразу трьох військових коаліцій. Однак і коаліція на чолі зі США (62 країни), і коаліція на чолі зі Саудівською Аравією (34 країни) діяли в Сирії всупереч міжнародному праву і бажанню політичного керівництва Дамаска. З мовчазної позиції ООН свою місію в цій країні вони визначили самі для себе. Третю коаліцію створили Російська Федерація, Сирія, Туреччина й Іран.

Міфічність антитерористичної спрямованості коаліції на чолі зі США продемонстрували слухання в Конгресі США, які відбулися у жовтні 2015 року. Виявилося, що за два роки існування коаліції Пентагон витратив 5 млрд доларів і, незважаючи на це, фактично провалив роботу щодо підготовки підрозділів сирійської опозиції для боротьби з ІДІЛ. 15 бійців замість 5 тисяч і зниклий арсенал озброєння, що був призначений для всього проекту, означали «плідність» антиасадовського плану, результатами якого реально скористалися бойовики ІДІЛ. На думку експертної спільноти, очевидні провали американського задуму з самого початку були запрограмовані знайомою формулою, коли наміри політиків не переходять у конкретні дії на полі бою. Критерій у 10% прямих летальних втрат, як «червону лінію» політичних рішень, західні демократії пам'ятають із часів югославських подій. Саме ця цифра зупинила керівництво НАТО від наземної операції проти Сербії і є рубежем рішення щодо застосування наземної складової операції. Звідси думка: якщо воювати, то краще чужими руками, і це не просто красномовне гасло.

Таку тактику миротворчих місій Пентагон став демонструвати починаючи з бурхливих 1990-х років (прикладом є військова компанія в Іраку), коли до участі у військових кампаніях США стали запрошувати союзників і партнерів по НАТО. У сирійському питанні це спрацьовувало стовідсотково, хоча б тому, що Сирія мала досвід арабо-ізраїльських війн 1967 і 1973 років і за нею стояла Росія. Отже, ставка була зроблена на «гарних терористів», до яких Вашингтон відніс «Вільну сирійську армію», «Джахаб ан Нусру» та ще з десятків терористичних формувань, які протистояли урядовим військам Сирії. Це ті сили, які тісно співпрацювали з ІДІЛ і боролися з режимом Б. Асада [8].

Найбільшим військовим досягненням коаліції на чолі зі США є звільнення у жовтні 2017 року міста Ракка, яке починаючи з 2014 року терористи перетворили на столицю ІДІЛ. За повідомленнями ЗМІ внаслідок застосування військами коаліції авіації і важкого озброєння місто перетворилося на суцільну руїну [9].

Коаліція, очолювана Саудівською Аравією, в сирійському питанні виконувала (і продовжує виконувати) функції ресурсного забезпечення і політичної підтримки терористичного руху. Незважаючи на всі документи ООН щодо заборони фінансування терористичних організацій (2015), Саудівська Аравія і Катар фінансово підтримали (підтримують і досі) ІДІЛ та інші терористичні організації і перетворилися в арабському світі на активних лобістів у виробленні консолідованої позиції країн щодо повалення режиму Б. Асада.

Прогнозований у часі результат, який передбачався за підсумками коаліційних стратегій Вашингтона і Ер-Ріяда, було відкинуто коаліцією на чолі з Російською Федерацією. Починаючи з вересня 2015 року стратегію просирійської коаліції визначили два питання: знищення терористичних угруповань, які активно діяли проти уряду Сирії, і налагодження діалогу між владою Дамаска і поміркованими політичними силами, яка прагнула миру. Вирішенню першого питання сприяла координація зусиль між угрупованням ВКС Росії, збройними силами Сирії, наземним контингентом Ірану і Туреччини та загонами курдів і поміркованої опозиції. Про успіхи «на землі» у цей час можна судити по наступних фактах: у березні 2016 року була визволена

Пальміра, у грудні 2016 – Алеппо (північна столиця Сирії), до кінця 2018 року під контроль уряду Сирії перейшла майже вся територія країни. Найбільш чуттєвою зоною залишалася лише провінція Ідліб, яка стала своєрідним анклавом антиурядових збройних формувань. Нагадаймо, цьому сприяли передислокація бойовиків з Алеппо (за домовленістю Дамаска з лідерами терористів, які склали зброю) і відступ їх загонів до Ідліба після падіння Ракки. Друге питання вирішувалося через миротворчу місію Координаційного центру з примирення ворогуючих сторін [10]. Слід зазначити, що свою діяльність Центр розпочав із координації зусиль з Американським центром з примирення в Аммані (Йорданія) й робочою групою в Женеві. До найбільш відчутних успіхів роботи Центру можна віднести створення зон деескалації на всій території Сирії, повернення до цих районів органів державної влади та початок роботи Конгресу сирійського національного діалогу (м. Сочі, січень 2018) [11]. Порівняно з військовою складовою миротворчої місії політична складова виявилася більш суперечливою. Незважаючи на задекларовані цілі, Центр досі не спромігся залучити до своєї миротворчої орбіти значну кількість різноманітних курдських організацій з Півночі Сирії і велику арабську громаду, які в силу внутрішніх суперечок і під впливом сил ззовні продовжують ігнорувати Дамаск. Це стало своєрідним перегукуванням з проектом «Женева» (Geneva peace talks), який було анонсований Радою Безпеки ООН 2012 року і який під тиском «політичних узгоджень» між його учасниками був провалений у 2017-му.

Другий етап сирійської компанії підбили Сочинські домовленості по Сирії між Москвою і Анкарою від 17 вересня 2018 року. Вони зафіксували статус кво «на землі» й підкреслили зобов'язання Туреччини щодо демілітаризації зони Ідліба, роззброєння терористичних організацій та виведення всіх формувань із території Сирії. Водночас при підписанні угод російська сторона підкреслила, що ці домовленості мають тимчасовий характер і Москва готова надати Сирії військову підтримку у визволенні цієї території від терористів [12].

2018–2020 роки показали, що політичні рішення по Сирії, де відносно терористів присутні приховані інтереси, мають надто умовний характер. Щодо Сирії, то їх крихкість насампе-

ред пов'язана з фігурою Б. Асада і несприйняттям його навіть у межах просирійської коаліції. У першу чергу це стосується Туреччини та її амбітних планів щодо північних територій Сирії.

У сирійському врегулюванні лакмусовим папірцем стало питання деескалації Ідлібської зони, де наміри Туреччини вести подвійну гру завели її в пастку власних політичних амбіцій. Нагадаймо, що демілітаризація Ідліба повинна була відбутися протягом двох місяців з моменту Сочинських домовленостей. Поступово на прохання Туреччини цей термін розтягнувся на півроку і в подальшому втратив будь-які кордони. Головними причинами було заявлено складність роз'єднання протурецьких загонів і загонів терористів, ймовірність великих втрат серед мирного населення і нової хвилі біженців у випадку силового варіанту вирішення цього питання. Таку розпливчасту позицію Анкари терористи використали для переформування сил («ДАІШ», «Джахаб ан Нусра» та інші терористичні угруповання об'єдналися у «Хайат Тахрир аш-Шам») і нарощування військово-технічних можливостей для нового етапу боротьби.

Зустріч у Сочі у лютому 2019 року лідерів коаліції В. Путіна, Р.Т. Ердогана і Х. Роухані засвідчила зростання загрози з боку «Хайат Тахрир аш-Шам» і необхідність посилення боротьби з новим угрупованням. Симптоматичною була і тональність підсумкового документа. Сторони підкреслили територіальну єдність Сирії, недопущення під прикриттям боротьби з тероризмом створення «нових реалій на землі» та необхідність протидії будь-яким новим загрозам для країн регіону [13]. Спрямованість і модальність цих заяв явно стосувалися непослідовності дій Туреччини.

Подвійність позиції Туреччини у сирійському врегулюванні наочно проявилася у серпні 2019 року, коли сирійські війська визволили від терористів частину провінції Хама (південь Ідлібської зони деескалації) і в лютому 2020 року, коли від терористів вони повністю звільнили трасу М-5 (Дамаск-Алеппо) і М-4 (Латакія-Алеппо). В першому випадку президент Туреччини Ердоган звинуватив владу Сирії, що вона під прикриттям боротьби з тероризмом завдає ударів по мирному населенню [14], а в другому звинуватив сирійську армію в загибелі турецьких військових під час авіаційних ударів в районі Ідліба [15].

Красномовність риторики Ердогана значно стихла, коли сирійська сторона оприлюднила факти присутності турецьких військових (сил спеціальних операцій) у лавах терористів, які координували їх дії. Неприпустимими стали і факти, коли вони були помічені в якості коригувальників вогню турецької артилерії проти сирійських військ і користувачів ПЗРК (переносних зенітно-ракетних комплексів) у боротьбі із сирійською авіацією. Це дало підстави Президенту Сирії Б. Асаду зробити заяву, що присутність турецьких військ у Сирії є окупацією.

Ескалацію конфлікту між Сирією і Туреччиною в зоні Ідліба припинили Московські домовленості по Ідлібу (5.03. 2020). Вони практично повторили Сочинські домовленості від 17 вересня 2018 року і, незважаючи на спротив Туреччини, закріпили два ключових положення: визнали законність нової ситуації «на землі» у результаті наступу сирійських військ і зобов'язали Туреччину виконати всі попередні домовленості щодо роззброєння загонів терористів.

Четвертий етап сирійського врегулювання розпочався з налагодження спільного патрулювання військовими патрулями Росії і Туреччини трас М-5 і М-4, які для Дамаска мають стратегічний характер. З одного боку, це можна розцінити як символічний крок з боку Туреччини щодо збереження перед Росією свого обличчя, а з іншого — як перевірку намірів Анкари виконувати домовленості по Сирії, які були досягнуті в Сочі (2018) і Москві (2020). За повідомленнями Адміністрації Президента Росії 12 березня 2020 року між В. Путіним і Ердоганом відбулася телефонна розмова щодо ситуації навколо Ідліба і виконання сторонами Московських домовленостей своїх зобов'язань. Наскільки Анкара буде послідовною покаже час, а поки в Ідлібі сконцентровано до 20 тис. бойовиків «Хайат Тахрир аш-Шам» і 2 тис. бійців «Вільної сирійської армії» (Free Syrian Army, FSA)), які є непримиренними противниками Президента Б. Асада і які прагнуть продовження війни.

Синергію процесу політичного врегулювання навколо Сирії і деякі сторони його домовленостей неможливо зрозуміти без прояснення зовнішньополітичних пріоритетів і смислів, які вкладаються в сирійське питання партнерами Дамаска по коаліції. Їх зміст, спрямованість та суперечності формують палітру

сирійської авансцени і вносять у сирійське питання надто чутливі інтенції.

Російська Федерація

Арабську весну і події в Сирії російське керівництво сприйняло як загрозу своїм національним інтересам на південних кордонах й примусову ісламізацію цілого регіону в її крайніх формах – екстремізмі й тероризмі. Вага цього питання зростає, коли йдеться про Північний Кавказ, який для Росії залишається надто чутливим регіоном у системі національної безпеки. Відповідно і реакція Москви на прохання Дамаска про військову допомогу була сприйнята політичним керівництвом як питання національної безпеки, котре слід вирішувати оперативно [16]. Отже, рішення Ради Федерації (вересень 2015) про використання збройних сил Росії для боротьби з тероризмом у Сирії слід сприймати як військову реакцію Росії на загрозу з Півдня і як виконання Договору про дружбу і співпрацю між СРСР і Сирійською Арабською Республікою 1980 року.

Безпечовий мотив російського керівництва тісно переплетений з геополітичним. Йдеться про втрату в 90-х роках минулого століття Росією позицій як правонаступниці СРСР на Близькому Сході і залишення колишніх друзів «сам-сам» з наслідками нових геополітичних проектів США та їх союзників. У списку країн пріоритетної уваги Москви Сирія і Єгипет завжди були на першому місці. Це показали арабо-ізраїльські війни (1967, 1973) і допомога в рамках двосторонніх відносин колишнього СРСР із цими країнами. Водночас виважена позиція Москви в Раді Безпеки ООН у 2011-2019 роках, де неодноразово обговорювалися питання по Сирії, постійно спиралася на досвід власних прорахунків і помилок РБ ООН (з точки зору Москви) у врегульованні конфліктів у Югославії і Лівії, які в своїх цілях використали США та їх союзники. Слід сказати, що навіть за такої підтримки Москвою Багдада російське керівництво неодноразово вказувало Сирії на низку неприпустимих дій влади, які привели країну до громадянської війни. Показовим у цьому плані був візит до Сирії міністра закордонних справ РФ С. Лаврова і голови служби зовнішньої розвідки РФ М. Фрадкова (7 лютого 2012 р.) [17] і заява С. Лаврова для ЗМІ, яку він зробив у березні цього ж року [18].

Є ще одна проблема, на яку Москва в силу об'єктивних причин не могла не зреагувати. Так сталося, що сирійське питання співпало з просуванням інфраструктури НАТО до західних кордонів Росії і розвалом низки міжнародних договорів, що регулювали сферу воєнної безпеки. Йдеться про Договір про звичайні збройні сили в Європі (ДЗЗСЄ) і Договір про ракети малої і середньої дальності (ДРМСД). Під знаком питання опинився і Договір про стратегічні наступальні озброєння (СНО-3). Для воєнної безпеки Росії у новому розкладі сил в Європі Сирія стала зручним плацдармом на Середземному морі, завдяки якому загроза Брюсселю несподівано з'явилася з Півдня. Авіаційна база в Хмеймімі, морська база в Тартусі й ефективні «Калібри» стали неабиякою асиметричною відповіддю для США і НАТО у середземноморському вузлі світової політики, економіки, воєнної та енергетичної безпеки.

Туреччина

У березневому інтерв'ю 2020 року (04.03.) ведучому програми «Міжнародна панорама» телевізійного каналу «Росія 24» російському журналісту Є. Примакову [19] Президент Сирії Б. Асад відносини його країни з Туреччиною поділив на два етапи: до 2012 року і після. З його слів, до 2012 року — це відносини братів. І це незважаючи на те, що у відносинах країн присутні два надто гострих питання: перше пов'язано з передачею в 1939 році Францією, яка у цей час перебувала в Сирії на основі мандату Ліги Націй, Туреччині території сирійського Александреттського санджака. Друге пов'язано з будівництвом Туреччиною «дамби Ататюрка», що вплинуло на помітне зменшення водного потоку річок Тигр і Євфрат. Для ведення сільського господарства в Сирії вода має життєво важливе значення. Після 2012 року — це відносини ворогів. Причину стану ворожості Б. Асад пов'язав із курсом Анкари і політичної сили, яку очолює Р.Т. Ердоган, на відродження Туреччини в якості спадкоємиці Османської імперії в її географічних кордонах і зонах поширення національних інтересів. Онтологію такого кроку Стамбула слід шукати в ідеологічній платформі правлячої політичної «Партії справедливості та розвитку» (АКР), яка базується на неоосманізмі (праця Б.А. Давутоглу «Стратегічна глибина» — міністра закордонних справ Туреччини) і в політичних амбіціях Президента Ердогана,

який підняв себе до генія Ататюрка. В Туреччині його «Партія справедливості та розвитку» вважається правоцентристською силою консервативного спрямування, а за її межами – спадкоємцем ідеологічних настанов радикального крила «Братів-мусульман». Такий симбіоз дав можливість засновнику і лідеру партії Р.Т. Ердогану політично модернізувати проект відродження Османської імперії і одночасно грати на двох столах – європейському і регіональному. Для Європи він намагається виглядати прихильником європейських цінностей, оскільки Туреччина вже тривалий час є країною-кандидатом вступу до ЄС. Для країн-сусідів, незважаючи на всю його риторичку, він є небажаним партнером, оскільки прагне поширити на них вплив Туреччини. Інструментом такого впливу виступають радикальні структури «Братів-мусульман» сунітського спрямування, які підтримує Анкара.

Повною мірою нюанси небезпек і загроз національній безпеці такої зовнішньої політики Туреччини Сирія відчула починаючи з 2012 року, коли Туреччина стала активно підтримувати терористичну «ДАІШ/ІДІЛ», «Джахаб ан Нусру», «Вільну армію Сирії» та інші терористичні угруповання у боротьбі з Дамаском.

Оцінюючи участь Туреччини в сирійській справі, можна сказати, що на сучасному етапі стратегію Анкари визначають два питання – створення на кордоні із Сирією так званої 20-30-кілометрової зони безпеки вглиб території Сирії і збереження протурецьких загонів бойовиків для подальшого розгойдування ситуації навколо Сирії і Президента Асада. Поведінка політичного керівництва Анкари до 2015 року відносно Сирії, де спочатку Туреччина вела себе як країна-загарбник і покровитель тероризму, зазнала змін лише під тиском низки обставин, з якими вона мусила рахуватися. Йдеться про те, що після невдалої спроби державного заколоту в Туреччині (2016 р.) і похолодання відносин із США і ЄС Ердоган для збереження влади доклав неабияких зусиль для налагодження відносин із Москвою. У 2016 році він вибачився перед В. Путіним за збитий російський літак «СУ-24» і загибель льотчика (2015 р.), підтримав дії Росії у боротьбі з тероризмом у Сирії та розширив торговельно-економічні відносини з російською стороною через спрощення митних процедур. Друга група обставин була пов'язана із зростан-

ням терористичної загрози всередині країни і невщухаючими гучними терористичними актами у 2016 році, за якими стояли курдські бойовики. Це загрожувало іміджу правлячої партії і самому Ердогану як її лідеру. І наступне – це обставини, пов’язані зі стурбованістю керівництва країни небезпеками затяжного збройного конфлікту на південному кордоні Туреччини і напливу в країну біженців із Сирії, Іраку, Афганістану та інших країн. Враховуючи квоту позицію ЄС щодо допомоги біженцям, кількість яких, за різними даними, сягає від 3,5 до 4 млн людей, Анкара вимушена реагувати на цей чинник внутрішньої дестабілізації.

Нині Москва уважно відслідковує перебіг подій навколо і всередині самої Туреччини. Зважаючи на потепління відносини між президентами В. Путіним і Р.Т. Ердоганом, що продемонстрували підсумки Московської зустрічі (05.03.2020 р.), вона намагається всі спірні питання з Туреччиною вирішувати у м’якому ключі.

Іран

У сирійському врегулюванні Іран позиціонує себе як регіональна держава із своїми інтересами. Тегеран стриманий у відносинах як із Росією, так і з Туреччиною. Теократична специфіка організації влади і релігійна солідарність із братами по вірі в Сирії віддзеркалили і своєрідний характер взаємовідносин Тегерана з Дамаском. До 2015 року за ситуацією в Сирії Тегеран лише стримано спостерігав, розуміючи при цьому, що сунітський фундаменталізм загрожує і йому. На додаток тягар «ядерного досьє» ніс ризик остаточно зруйнувати відносини з окремими країнами ЄС – гарантами «іранського ядерного досьє», які його підтримували, але водночас критикували Б. Асада. До сирійського врегулювання Іран приєднався лише у жовтні 2015 року, незважаючи на те, що Росія це питання ставила починаючи з 2011 року. Вперше це відбулося у Відні (30 жовтня) на рівні голів зовнішньополітичних відомств Ірану і Росії.

У сирійській кампанії іранській військовій контингент (Корпус стражів ісламської революції – КСІР) був помічений у звільненні від бойовиків міста Алеппо (2018), підтримці наступу сирійських військ на Ідліб (2019) та в боях із звільнення від бойовиків східних і північних районів Сирії. Іран активно співп-

рацює із «Хезболлою» з Лівану, низкою шиїтських угруповань з Іраку, які беруть активну участь у бойових діях у Сирії, та курдськими загонами, що проявляють відстороненість від Анкари, Москви і Вашингтона. Сирійську армію він підтримує боєприпасами й озброєнням, розвіданими та різноманітними паливними матеріалами для ведення бойових дій.

Сирія

У просирійській коаліції найбільш неприйнятним ситуативним союзником для Дамаска є Туреччина. Противники Асада вважають, що на тлі зближення двох країн у 1990-х Сирія зробила один надто помилковий політичний крок. Йдеться про Аданський договір, який вона уклала із Туреччиною у 1998 році. Згідно з його положеннями Туреччина отримала право вводити на територію Сирії війська, якщо та допустить «діяльність, що загрожує безпеці й стабільності Туреччини» [20]. На час, коли ці райони влада Сирії практично не контролювала, політичний сенс поняття «діяльність» у договорі для Дамаска був прийнятним. Адже за ним стояли сили, які він вважав антиурядовими. З одного боку, до них належали невідконтрольні курдські загони, а з іншого — формування бойовиків. Отже, їх знищення як загрози для Туреччині не викликало у Дамаска жодних питань. Інша справа, коли на ці території, починаючи з 2018 року, стала повертатися законна влада Сирії, а частина сирійської опозиції і колишні бойовики перейшли до табору «друзів» Туреччини. Склалася ситуація правового парадоксу: в діалозі з Росією Туреччина звертається до букви Аданського договору, а Дамаск — до права відстоювання територіальної цілісності й суверенітету. Правовий тупик особливо гостро нагадав про себе у лютому-березні 2020 року, коли сирійські війська звільнили частину так званої Ідлібської зони деескалації, яку згідно із домовленостями у Сочі контролює Туреччина.

За повідомленнями інформаційних джерел, це питання зіпсує відносини навіть у сім'ї Асадів: Президентом Б. Асадом і його братом М. Асадом — командувачем четвертим корпусом сирійської армії, який веде бойові дії у районі Ідліба. На відмінну від Б. Асада, який орієнтований на Москву, М. Асад орієнтований на Іран і більш рішучі військові дії. Як свідчать експерти, це стало результатом дружніх відносин між М. Асадом і генералом

К. Сулеймані – колишнім керівником спецпідрозділу Ель-Кудс (КСІР), яке поєднує функції зовнішньої розвідки і спецназу Ірану. Йому приписують проект «півмісяця» проіранських сил від Лівану до Йємену та активність у просуванні ідеалів Іранської революції у країнах Близького Сходу. Генерал Сулеймані загинув 3 січня 2020 року. За версією США він є терористом, в Ірані він – національний герой. Отже, у коридорах влади в Сирії зміст питання «з ким слід дружити?» полягає не у площині якнайшвидшого вирішення ситуації навколо Ідліба, а у недопущенні розриву відносин із справжніми союзниками Сирії [21] заради об'єднання країни. Щодо Туреччини, то в промовах Президента Б. Асада вона є окупантом і повинна покинути територію країни. У двобої Анкари і Дамаска позиція Росії виглядає не так однозначно: вона виступає за територіальну цілісність Сирії і право Туреччини на зону безпеки на південному кордоні з Сирією. Але у позиції Москви присутнє одне суттєве застереження – поки в цих районах присутня терористична загроза [22]. Це є натяком Москви на те, що суперечка між союзниками по коаліції повинна бути вирішена відповідно до наступної логіки: спочатку розгром терористів, а потім контроль над кордоном і забезпечення безпеки Туреччини з боку уряду Сирії. Чи погодиться з такою постановкою питання Туреччина, покаже лише час.

У зоні політичної турбулентності суверенність Сирії перебуває з 1 січня 1944 року – датою отримання нею незалежності. Суперечності історичної спадщини сирійського державотворення даються взнаки як у відносинах із країнами-сусідами, так й у відносинах з країнами-партнерами по міжнародному діалогі. Наприкінці 90-х – на початку 2000-х до трагізму цієї спадщини додалися загрози внутрішнього розбрату, міжнародного тероризму і проекти геополітичного перекроювання близькосхідного регіону, яке в новому столітті розпочали США та їх союзники.

Зовнішнє втручання у внутрішньосирійські справи і слабкість позиції ООН із цього питання показали, що на мапі Сирії почала відбуватися велика геополітична гра, де найбільш активні її учасники переслідують власні інтереси. Ситуативний характер військових коаліцій на чолі зі США і Саудівською Аравією став очевидним, коли на поверхню політичної риторики бороть-

би з тероризмом стали впливати політико-ідеологічні, територіальні й енергетичні проекти Вашингтона і Ер-Ріада. Показовим у цій картині «солідарності» стало те, що строкатість цифр активних учасників двох коаліцій помітно поменшала, коли у сирійській конфлікт втрутилися спочатку Росія та Іран, а згодом Туреччина. Проте, незважаючи на військові успіхи просирійської коаліції, у питанні післявоєнного відродження Сирії між її головними учасниками дедалі гостріше стали проявлятися розбіжності політичного характеру.

1. Грубов В.М. Терористичний інтернаціонал у дії: залаштування великої політики. *Політологічний вісник*. 2014. № 74. С. 420. 2. Там само. С. 418. 3. Рона Хакан, Меседж Йени. Братя-мусульмани - хто вони? Цели и задачи организации. URL: https://old.islam-today.ru/islam_v_mire/arabskij-mir-i-afrika/bratyamusulmane__kto_oni_czeli_i_zadachi_organizacii/. 4. Чевтаева И. Путин: в Сирии готовят провокации с химическим оружием. URL: <https://www.vedomosti.ru/politics/articles/2017/04/11/685168-putin-tillerson/>. 5. Пудовкин Е. Токсичные деньги: почему Россия выступила против расширения бюджета ОЗХО. URL: <https://www.rbc.ru/politics/20/11/2018/5bf3f7ba9a79473036fca9c4>. 6. Грубов В.М. Цит. праця. С. 421. 7. Башар Асад: Сирия готова к уничтожению своего химоружия / Интерфакс. URL: <https://rg.ru/2013/09/19/basharasad-anons.html>. 8. Lucy Rodgers, David Gritten, James Offer, Patrick Asare (2016) Syria: The story of the conflict. URL: <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-26116868>. 9. Армия Сирии впервые за пять лет вошла в Ракку. URL: <https://korrespondent.net/world/4150144-armyia-syruu-vpervye-za-piat-let-voshla-v-rakku>. 10. Перемирие в Сирии: условия и Координационный центр. URL: <https://ria.ru/20160226/1380699923.html>. 11. Учасники конгресса в Сочі вирішили написати для Сирії нову Конституцію. URL: <https://www.rbc.ru/politics/30/01/2018/5a705d869a79471f0cbd92f8>. 12. Путин заявил о готовности России к новой военной операции в Идлибе. URL: <https://www.rbc.ru/politics/27/10/2018/5bd2fd449a79470a3326e0ba>. 13. Лидеры России, Турции и Ирана подтвердили приверженность целостности Сирии. URL: <https://tass.ru/politika/6118002>. 14. Президенти Росії та Турції продемонстрували згоду. URL: <https://www.kommersant.ru/doc/4073815>. 15. Онищенко Ю., Сидоренко С. Війна на трьох: що означає протистояння між Туреччиною, Росією і Сирією. URL: <https://www.euointegration.com.ua/articles/2020/02/28/7106925/>. 16. Лейва М. Президент Сирії обратився к Росії з проханням про військову допомогу. URL: <https://www.rbc.ru/politics/30/09/2015/560b97489a79476f7150d5d2>. 17. The long Road to Damascus. URL: <https://www.economist.com/briefing/2012/02/11/the-long-road-to-damascus>. 18. Gutterman Steve Russia Out to Maintain Cloud Improve Image on Syria. URL: <https://www.reuters.com/article/syria-russia-assad/russia-out-to->

maintain-clout-improve-image-on-syria-idUSL6E8EL5WQ20120321. **19.** Эрдоган действует по указке американцев. Президент Асад дал интервью Примакову – «Россия 24». URL: <https://www.youtube.com/watch?v=kC29XEX07X8>. **20.** Лавров назвал Аданский договор основой сотрудничества Турции и Сирии по границе. URL: <https://www.interfax.ru/russia/648047/>. **21.** Эль-Хайек В. Россия платит кровью за участие в схватке ближневосточных держав. URL: <https://novayagazeta.ru/articles/2020/02/13/83900-selfi-s-trupom>. **22.** Субботин И. Законна ли новая турецкая операция в Сирии. URL: http://www.ng.ru/world/2019-10-10/100_erdogan101019.html.

References

1. Grubov V.M. (2014). Terorystychnyj internacional u diyi: zalashtunky velykoyi polityky. *Politologichnyj visnyk*. Zbirnyk naukovykh pracz. 2014. vyp. 74, С. 415-423. **2.** Ibid. С. 418. **3.** Rona Hakan, Mesehdzh Jeni (2012) Brat'ya-musul'mani – kto oni ? Celi i zadachi organizacii. URL: https://old.islam-today.ru/islam_v_mire/arabskij-mir-i-afrika/bratyamusulmane_kto_oni_czeli_i_zadachi_organizacii. **4.** Chevtaeva I. Putin: v Sirii gotovyat provokacii s khimicheskimi oruzhiem. URL: <https://www.vedomosti.ru/politics/articles/2017/04/11/685168-putin-tillerson>. **5.** Pudovkin E. Toksichnye den'gi: pochemu Rossiya vystupila protiv rasshireniya byudzheta OZKHO. URL: <https://www.rbc.ru/politics/20/11/2018/5bf3f7ba9a79473036fca9c4>. **6.** Grubov V.M. Op. labor. С. 421. **7.** Bashar Asad: Siriya gotova k unichtozheniyu svogo khimoruzhiya. URL: <https://rg.ru/2013/09/19/basharasad-anons.html>. **8.** Lucy Rodgers, David Gritten, James Offer, Patrick Asare (2016) Syria: The story of the conflict. URL: <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-26116868>. **9.** Armiya Sirii v pervye za pyat' let voshla v Raku. URL: <https://korrespondent.net/world/4150144-armiya-syryu-vpervye-za-pyat-let-voshla-v-raku>. **10.** Peremirie v Sirii : usloviya i koordinacionnyj centr. URL: <https://ria.ru/20160226/1380699923.html>. **11.** Uchasniki kongressa v Sochi reshili napisat' dlya Sirii novuyu Konstituciyu. URL: <https://www.rbc.ru/politics/30/01/2018/5a705d869a79471f0cbd92f8>. **12.** Putin zayavil o gotovnosti Rossii k novoj voennoj operacii v Idlibe. URL: <https://www.rbc.ru/politics/27/10/2018/5bd2fd449a79470a3326e0ba>. **13.** Lidery Rossii, Turcii i Irana podtverdili priverzhennost celostnosti Sirii. URL: <https://tass.ru/politika/6118002>. **14.** Prezidenty Rossii i Turcii prodemonstrirovali soglasie. URL: <https://www.kommersant.ru/doc/4073815>. **15.** Onyshenko Yu., Sydorenko S. Vijnna na trox: shho oznachaye protystoyannya mizh Turechchynoyu, Rosiyeyu i Syriyeyu. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2020/02/28/7106925>. **16.** Lejva M. Prezident Sirii obratilsya k Rossii s prosboj o voennoj pomoshchi. URL: <https://www.rbc.ru/politics/30/09/2015/560b97489a79476f150d5d2>. **17.** The long Road to Damascus. URL: <https://www.economist.com/briefing/2012/02/11/the-long-road-to-damascus>. **18.** Gutterman Steve. Russia Out to Maintain Cloud Improve Image on Syria. URL: <https://www.reuters.com/article/syria-russia-assad/russia-out-to-maintain-clout-improve-image-on-syria-idUSL6E8EL5WQ20120321>. **19.** Ehrdogan dejstvuet po ukazke amerikancev. Prezident Asad dal interv'yuu

Primakovu – «Rossiya 24». URL: <https://www.youtube.com/watch?v=kC29XExO7X8>. 20. Lavrov nazval Adanskij dogovor osnovoj sotrudnichestva Turcii i Sirii po granice. URL: <https://www.interfax.ru/russia/648047>. 21. Ehl-Hajek V. Rossiya platit krovyu za uchastie v skhvatke blizhnevostochnykh derzhav. URL: <https://novayagazeta.ru/articles/2020/02/13/83900-selfi-s-trupom>. 22. Subbotin I. Zakonna li novaya tureckaya operaciya v Sirii//Nezavisimaya gazeta. URL: http://www.ng.ru/world/2019-10-10/100_erdogan101019.html.

Grubov Volodymyr, Slynarenko Valery. Syrian issue in the strategies of international coalitions: when politics of interpretations hides interests

The article considers the involvement of three international coalitions led by the United States, Russian Federation and Saudi Arabia in internal Syrian political conflict. The political strategies of the leading countries of international coalitions in the Syrian issue, the stages of the Syrian conflict development, their features and the political and legal mechanisms for ending the war in Syria are revealed.

It is emphasized that in the early 2000s, Syria became the center of intricacies of the great geopolitical game in the Middle East. On the one hand, Riyadh and Qatar geostrategy for the creation of the Arab Caliphate has emerged. On second thought, the White House's desire to continue the Arab Spring case, which should establish Western-type controlled democracies instead of the old regimes. On the third hand, strategies of Ankara and Tel Aviv, which provided for taking out Syria from the map of Middle East policy and solution to the territorial issues at expense of Syria. The competing strategies were united by the desire to dismiss President Bashar al Assad and establish power of opposition forces in the country. As a tool in the fight against Damascus was chosen terrorism, which in Syria has taken the most odious form – «the Islamic State». The main stages of the Syrian Government's struggle for the integrity of the country and the content of political documents that marked them were revealed. These are - the Sochi agreement between Moscow and Ankara on Syria of September 17, 2018, the ceasefire agreement for Idlib concluded in Moscow on 5 March, 2020, and the opening of the Syrian National Dialogue Congress (city of Sochi, January 2018), which marked the beginning of Syria's reconciliation. It is noted that starting from 2018, the most significant geographical point in Syrian settlement is the city of Idlib and the so-called Idlib de-escalation zone. According to Sochi agreement, this issue had to be resolved within two months. But at the request of Turkey, the terms were postponed, which made Idlib again a center of terrorist activity. Damascus's attempts to resolve the issue by force were met with resistance from Ankara and even the open support of terrorists on its part. Such a pattern of conduct of Turkey, on the one hand, was found to be unpleasant (the ceasefire agreement for Idlib concluded in Moscow, 5.03.2020), and on the other, created a conflict of interests within the pro-Syrian coalition.

The synergy of the political settlement process around Syria is proposed to be considered through the prism of foreign policy priorities and meanings

embedded in the Syrian issue by Damascus partners within the pro-Syrian coalition. Emphasis is placed on the key issues of Middle Eastern strategies in the policies of the Russian Federation, Iran and Turkey, which form the palette of picture of Syria and bring too sensitive intentions into the Syrian issue.

It is emphasized that the Russian Federation's strategy for Syria is governed by the Treaty «On friendship and cooperation between the Soviet Union and the Syrian Arab Republic», dated October 1980, and Intergovernmental Arrangements of 2015-2017 for military presence in the country. Turkey's strategy - its revival as a successor country to the Ottoman Empire within its geographical borders and areas of national interest. Iran's strategy – the Crescent Project spread of pro-Iranian forces in the Middle East that has already begun to be implemented from Lebanon to Yemen.

Key words: conflict, international coalition, national interests, terrorism, policy of settling.